

Sygn. akt IV CSK 514/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 maja 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący)
SSN Krzysztof Strzelczyk
SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa S. C.
przeciwko P. Spółce Akcyjnej z siedzibą w L.
o usunięcie linii energetycznej i zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 21 maja 2015 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Okręgowego w O.
z dnia 20 lutego 2014 r.,

- 1) oddala skargę kasacyjną,**
- 2) zasądza od powoda na rzecz strony pozwanej kwotę 1800 (tysiąc osiemset) zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy wyrokiem z dnia 31 lipca 2013 r.: oddalił powództwo S. C. przeciwko P. S. A. z siedzibą w L. w zakresie dotyczącym żądania usunięcia urządzeń elektroenergetycznych, zasądził od strony pozwanej na rzecz powoda kwotę 14 618 zł, oddalił powództwo w zakresie dotyczącym żądania zapłaty w pozostałej części.

Apelację powoda Sąd Okręgowy oddalił wyrokiem z dnia 20 lutego 2014 r.

Powód domagał się nakazania stronie pozwanej usunięcia transformatora, kabla ziemnego oraz dwóch linii energetycznych napowietrznych, wchodzących w skład przedsiębiorstwa strony pozwanej, znajdujących się na działce nr 684/6 będącej w użytkowaniu wieczystym powoda, położonej w C. Jednocześnie żądał zasądzenia kwoty 65 206 zł tytułem wynagrodzenia za korzystanie przez stronę pozwaną bez tytułu prawnego z tej działki w zakresie związanym z wymienionymi urządzeniami. Urządzenia te zostały oddane do użytku w marcu 1980 r. w wyniku wykonania „planu realizacyjnego”, zatwierdzonego w 1976 r. przez Wojewódzką Dyрекcję Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w O. Grunt, na którym się znajdują, stanowił wówczas część nieruchomości (oznaczonej później w ewidencji gruntów jako działka nr 684), pozostającej w zarządzie państwowego Rejonowego Przedsiębiorstwa Melioracyjnego, po zmianie nazwy: Przedsiębiorstwa Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji, w P. Decyzją z dnia 23 maja 1991 r. Wojewoda [...] stwierdził nabycie z mocy prawa z dniem 5 grudnia 1990 r. przez Przedsiębiorstwo Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji użytkowania wieczystego działki nr 684. W wyniku prywatyzacji tego przedsiębiorstwa powstało Przedsiębiorstwo Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji Sp. z o.o. W dniu 17 grudnia 2002 r. i 25 marca 2003 r. Syndyk masy upadłości Przedsiębiorstwa Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji Sp. z o.o. sprzedał S. i M. C. nieruchomości oznaczone jako działki nr 684/1, 684/2, 684/3, 684/4, 684/5. W 2005 r. z nieruchomości oznaczonej jako działka nr 684/1 wyodrębniona została nieruchomość obejmująca działkę nr 684/6. Grunt na tej działce jest od 1986 r. sklasyfikowany jako „tereny zabudowane inne”.

Sąd Okręgowy tak samo jak Sąd Rejonowy uznał, że choć strona pozwana nie legitymuje się tytułem prawnym do korzystania z nieruchomości, którą stanowi działka nr 684/6, w zakresie wiążącym się ze znajdującymi się na niej urządzeniami elektroenergetycznymi, to roszczenie negatoryjne powoda nie mogło zostać uwzględnione wobec sprzeczności dochodzenia przez niego tego roszczenia z zasadami współzycia społecznego (art. 5 k.c.). Powód wiedział, co kupuje. On też doprowadził do tego, że z większej nieruchomości została wyodrębniona mniejsza, o znacznie ograniczonej funkcjonalności. Strona pozwana nie ma realnej możliwości zmiany przebiegu linii energetycznej. Wartość przedmiotu ochrony jest nieadekwatna do wartości dobra dotkniętego środkiem ochrony prawnej zastosowanym przez powoda.

Za bezzasadne Sąd Okręgowy w tych okolicznościach uznał także roszczenie powoda o wynagrodzenie za korzystanie przez stronę pozwaną z gruntu bez tytułu prawnego. Powód wkalkulował uszczerbek majątkowy wynikły dla niego z korzystania z gruntu przez stronę pozwaną w cenę kupna użytkownika wieczystego. W zakresie, w jakim to roszczenie zostało uwzględnione przez Sąd Rejonowy, wyrok tego Sądu nie mógł jednak zostać zmieniony. Uniemożliwił to ze względu na brak apelacji strony pozwanej zakaz przewidziany w art. 384 k.p.c.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił, że wyrok Sądu Okręgowego zapadł z naruszeniem: przepisu art. 5 k.c., przepisu art. 225 w związku z art. 224 § 2 k.c. i art. 352 § 2 k.c. oraz przepisu art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z ustaloną linią orzecznictwa, naruszenie przez sąd drugiej instancji art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. może stanowić podstawę kasacyjną tylko wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego orzeczenia sądu drugiej instancji jest dotknięte takimi wadami, które uniemożliwiają przeprowadzenie kontroli kasacyjnej. Uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego takich wad nie ma. Podniesiony w skardze kasacyjnej przez powoda zarzut naruszenie art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. wskutek niewyjaśnienia przez Sąd Okręgowy podstawy prawnej wydanego wyroku jest gołosłowny. W świetle lektury uzasadnienia zaskarżonego wyroku nie ulega wątpliwości, iż do oddalenia apelacji

doszło - jak była już o tym mowa wyżej - dlatego, że Sąd Okręgowy stwierdził w sprawie istnienie, w zakresie odnoszącym się do roszczenia negatoryjnego, przesłanek zastosowania art. 5 k.c., a w zakresie odnoszącym się do roszczenia o zapłatę, brak przesłanek do zastosowania powołanych w apelacji oraz w skardze kasacyjnej przepisów art. 225 w związku z art. 224 § 2 k.c. i art. 352 § 2 k.c. Czy była to w pełni prawidłowa materialnoprawna ocena stanu faktycznego sprawy, jest już inną kwestią, wychodzącą poza granice problemu prawidłowego wywiązania się sądu z obowiązków, które na niego nakłada art. 328 § 2 k.p.c. co do uzasadnienia wyroku. Kwestia ta dotyczy materialnoprawnych podstaw wniesionej skargi kasacyjnej.

Sam powód zwrócił uwagę w skardze kasacyjnej na obowiązywanie w prawie polskim, kiedy nastąpiło pierwsze zdarzenie składające się na stan faktyczny sprawy, i przez wiele lat później, zasady jednolitej własności państwowej, wywodzonej z art. 128 k.c. w pierwotnym brzmieniu. Zasada jednolitej własności państwowej (mienia państwowego), zwana także zasadą jednolitego funduszu własności państwowej, była różnie rozumiana. Kontrowersja dotyczyła statusu prawnego państwowych osób prawnych względem mienia państwowego znajdującego się w zarządzie tych osób. W orzecznictwie Sądu Najwyższego kontrowersja ta została rozstrzygnięta na rzecz stanowiska uznającego Państwo za wyłączny podmiot uprawnień wchodzących w zakres mienia państwowego znajdującego się w zarządzie państwowych osób prawnych; państwowe osoby prawne - według tego stanowiska - jedynie wykonywały te uprawnienia w imieniu własnym tak jakby one im samym przysługiwały (zob. w szczególności uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - zasady prawne - z dnia 7 listopada 1980 r., III CZP 2/80 i 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91). Stanowisko to było kontynuacją poglądu wyrażonego jeszcze przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego, na gruncie art. 8 konstytucji z 1952 r., w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 października 1961 r., I CO 20/61.

W wyniku obowiązywania tak rozumianej zasady jednolitej własności państwowej zarówno właścicielem i posiadaczem samoistnym gruntu znajdującego się w zarządzie przedsiębiorstwa państwowego, na którym posadowiono urządzenia elektroenergetyczne objęte pozwem, jak i właścicielem i posiadaczem

samoistnym tych urządzeń, wchodzących, ze skutkiem przewidzianym w art. 49 § 1 k.c., w skład przedsiębiorstwa przesyłowego - poprzednika prawnego strony pozwanej, było Państwo (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2008 r., II CSK 314/08). Dopóty, dopóki istniał taki stan prawny, nie było potrzeby - ani nawet możliwości w świetle zasad ówczesnego ustroju - przyznania przedsiębiorstwu przesyłowemu specjalnego, odrębnego - w postaci służebności lub innej funkcjonalnie zbliżonej - uprawnienia do korzystania w odpowiednim zakresie z gruntu znajdującego się w zarządzie przedsiębiorstwa państwowego, na którym zainstalowano urządzenia elektroenergetyczne. O samym zainstalowaniu urządzeń na gruncie znajdującym się w zarządzie przedsiębiorstwa państwowego i eksploatacji tych urządzeń przez przedsiębiorstwo przesyłowe decydowano przy użyciu instrumentów prawnych właściwych „systemowi wykonywania socjalistycznej własności państwowej”.

Obowiązywanie zasady jednolitej własności państwowej uchylili nowelizacja art. 128 k.c. z dnia 31 stycznia 1989 r. Weszła ona w życie 2 lutego 1989 r. Zmianę o nieporównanie większej doniosłości w stosunkach społeczno-gospodarczych oraz prawnych przyniosło jednak dopiero uwłaszczenie przez ustawodawcę państwowych osób prawnych, w tym więc, a nawet przede wszystkim, przedsiębiorstw państwowych, na pozostających w ich zarządzie nieruchomościach i ruchomościach. Uwłaszczenie państwowych osób prawnych na znajdujących się w ich zarządzie nieruchomościach, a ściślej nadanie im prawa użytkowania wieczystego tych nieruchomości, nastąpiło ustawą z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U.1990.79.464 - dalej: „u.z.u.g.n.”). Artykuł 2 ust. 1 zdanie pierwsze u.z.u.g.n. głosił, że grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub własność gminy (związku międzygminnego), z wyłączeniem gruntów Państwowego Funduszu Ziemi, będące w dniu wejścia w życie tej ustawy, tj. w dniu 5 grudnia 1990 r., w zarządzie państwowych osób prawnych innych niż Skarb Państwa, stają się z tym dniem z mocy prawa przedmiotem użytkowania wieczystego; w dniu 1 stycznia 1998 r. art. 2 u.z.u.g.n. został zastąpiony przez art. 200 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2014.518 ze zm. - dalej: „u.g.n.”). Podstawa uwłaszczenia państwowych osób prawnych co do ruchomości -

a do tej kategorii rzeczy należy zaliczyć ze względu na rozwiązanie przyjęte w art. 49 § 1 k.c. urządzenia wchodzące w skład przedsiębiorstwa przesyłowego - i chwila tego uwłaszczenia, w szczególności, czy także nastąpiło ono 5 grudnia 1990 r., czy, w odniesieniu do przedsiębiorstw państwowych, dopiero 7 stycznia 1991 r., rysowała się mniej jednoznacznie, jednak samo dokonanie uwłaszczenia z mocy prawa także w tym zakresie nie budzi wątpliwości (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - zasada prawna - z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91, oraz uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2012 r., III CZP 93/11).

W konsekwencji uwłaszczenia, kto inny stał się użytkownikiem wieczystym nieruchomości, na której posadowiono urządzenia elektroenergetyczne objęte żądaniem pozwu (państwowe Przedsiębiorstwo Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji w P.), a kto inny właścicielem tych urządzeń (przedsiębiorstwo państwowe przesyłowe – poprzednik prawny strony pozwanej). Przeszła więc istnieć dotychczasowa podstawa prawna w postaci jednolitej własności państwowej do korzystania w odpowiednim zakresie przez przedsiębiorstwo państwowe - poprzednika prawnego strony pozwanej, z gruntu, na którym posadowiono urządzenia elektroenergetyczne. Wynikł tym samym problem, który jest przejawem szerszego zagadnienia: zapewnienia w związku z uwłaszczeniem ochrony praw osób trzecich.

W art. 2 ust. 1 zdanie drugie u.z.u.g.n. postanowiono, że zamieszczony w zdaniu pierwszym przepis - zgodnie z którym grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub własność gminy, będące w dniu wejścia w życie tej ustawy, tj. w dniu 5 grudnia 1990 r., w zarządzie państwowych osób prawnych innych niż Skarb Państwa, stają się z tym dniem z mocy prawa przedmiotem użytkowania wieczystego - nie narusza praw osób trzecich. Obecnie odpowiednik art. 2 ust. 1 zdanie drugie u.z.u.g.n. znajduje się w art. 200 ust. 4 u.g.n. W orzecznictwie administracyjnym zastosowanie zastrzeżenia „nie narusza praw osób trzecich” ograniczane jest do postępowania o stwierdzenie uwłaszczenia (nabycia użytkowania wieczystego). Wykorzystuje się je do rozstrzygnięcia kolizji między przesłankami uwłaszczenia państwowej osoby prawnej a przesłankami przysługiwania innego tytułu do nieruchomości zgłaszanego przez osobę trzecią (por. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia

23 maja 2007 r., I SA/Wa/07 oraz wyroki Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 maja 2013 r., I OSK 2266/11, i 11 grudnia 2014 r., I OSK 1039/13). Znaczenie zastrzeżenia „nie narusza praw osób trzecich” jest jednak szersze i polega, ujmując ogólnie, na zapewnieniu zachowania przez osoby trzecie w stosunku do nieruchomości objętej uwłaszczeniem wszelkich swych praw bez względu na ich źródło i charakter, nie tylko więc takich, których uwzględnienie wyklucza stwierdzenie uwłaszczenia (nabycia użytkownika wieczystego).

W rozpatrywanym w sprawie przypadku zachowanie przez państwowe przedsiębiorstwo przesyłowe w nienaruszonej postaci dotychczasowego tytułu do korzystania z nieruchomości, na której znajdują się urządzenia elektroenergetyczne, nie było oczywiście możliwe. Tytuł ten wynikał z jednolitej własności państwowej, a ta przestała istnieć wskutek uwłaszczenia. W takim jednak przypadku formuła „nie narusza praw osób trzecich”, musi być interpretowana elastycznie, w sposób dostosowany do jej celu. Dokonując uwłaszczenia zmierzano do radykalnego przekształcenia stosunków społeczno-gospodarczych, ale nie do radykalnego zakłócenia funkcjonowania przedsiębiorstw przesyłowych. Nie dojdzie w rozpatrywanym przypadku do naruszenia praw państwowego przedsiębiorstwa przesyłowego, gdy się uzna przepis zamieszczony pierwotnie w art. 2 ust. 1 zdanie drugie u.z.u.g.n., a obecnie w art. 200 ust. 4 u.g.n., za podstawę przyznania temu przedsiębiorstwu nieodpłatnie z mocy prawa, niejako w miejsce pierwotnego tytułu, możliwości korzystania z gruntu innego przedsiębiorstwa państwowego w zakresie i w sposób odpowiadający możliwościom, jakie w tej materii wynikały z decyzji, o której mowa w art. 75 ustawy z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczeniu nieruchomości (Dz.U.1989.1474 ze zm.), obowiązującym w czasie wejścia w życie art. 2 u.z.u.g.n. Za przyznaniem możliwości korzystania z gruntu, o który tu chodzi, w takim zakresie i w taki sposób przemawia wcześniejsze podleganie tego gruntu zasadom gospodarowania opartym na wykorzystaniu środków o charakterze władczym. Możliwość ta wyraża się w trwałym obowiązku znoszenia przez użytkownika wieczystego stanu ukształtowanego położeniem zainstalowanego na gruncie urządzenia, wchodzącego w skład przedsiębiorstwa przesyłowego, i czynności niezbędnych do zapewnienia prawidłowej eksploatacji

tego urządzenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2007 r., II CSK 457/06 oraz uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 2014 r., III CZP 87/13). Każdy kolejny nabywca ograniczonego w ten sposób prawa użytkowania wieczystego wstępuje w wynikły stąd stan prawny, ma obowiązek znosić go wobec przedsiębiorcy przesyłowego, w skład przedsiębiorstwa którego wchodzi urządzenia zainstalowane na gruncie stanowiącym przedmiot tego użytkowania.

Z państwowego Przedsiębiorstwa Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji prawo użytkowania wieczystego przeszło więc na Przedsiębiorstwo Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji Sp. z o.o. z ograniczeniem wynikającym z wspomnianego obowiązku, mającego swe źródło w art. 2 ust. 1 zdanie drugie u.z.u.g.n. Także powód (wraz z żoną) nabył to prawo z wskazanym ograniczeniem. Jest wprowadzić regułą w przypadku sprzedaży dokonanej w postępowaniu upadłościowym wygaśnięcie praw i roszczeń osób trzecich w stosunku do przedmiotu sprzedaży (zob. art. 313 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U.2015.233), ale reguła ta nie ma zastosowania do omawianego ograniczenia prawa użytkowania wieczystego ze względu na funkcje i trwałe charakter tego ograniczenia (por. art. 313 ust. 3 wymienionej ustawy).

Strona pozwana jako następcą prawny przedsiębiorstwa państwowego, w skład którego wchodziły objęte pozwem urządzenia elektroenergetyczne w chwili wejścia w życie art. 2 u.z.u.g.n., ma więc - inaczej niż przyjął Sąd Okręgowy w ślad za Sądem Rejonowym - tytuł prawny o przedstawionej wyżej treści do korzystania z nieruchomości, jaką stanowi działka 684/6., wynikający z art. 2 ust. 1 zdania drugie u.z.u.g.n. Ta jednak nieprawidłowość w ocenie ustalonego stanu faktycznego przez Sąd Okręgowy nie wpłynęła na wynik sprawy. Dochodzone przez powoda żądania należało bowiem niewątpliwie oddalić już właśnie ze względu na przysługiwanie stronie pozwanej tytułu prawnego do korzystania z nieruchomości powoda w zakresie wiążącym się ze znajdującymi się na niej urządzeniami elektroenergetycznymi. Założeniem zarówno roszczenia negatoryjnego (co do roszczenia negatoryjnego użytkownika wieczystego zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2013 r., II CNP 15/13),

jak i roszczenia, które powód wywodzi z art. 225 w związku z art. 224 § 2 k.c. i art. 352 § 2 k.c., jest korzystanie przez osobę, wobec której roszczenia są skierowane, z nieruchomości bez tytułu prawnego (co do przesłanek drugiego z tych roszczeń zob. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2007 r., II CSK 457/06).

W konsekwencji nieprzysługiwania powodowi roszczenia negatoryjnego zbędne stało się rozpatrywanie kwestii nadużycia przez powoda tego prawa w świetle art. 5 k.c.

Z przedstawionych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną, a o kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnął zgodnie z art. 98 w związku z art. 108 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. oraz § 6 pkt 6 i § 12 ust. 4 rozrządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu (Dz. U.2013.490).